

ساقى

(اۋزبېك قلم اېگه لرى)

ارال

کتاب بېلگې لړۍ:

- بېزه کچې: نجيب الله نيازی
 باسوچې: بنياد اجتماعي راه ابريشم (ايپک يۇلى بنيادى)
 باسمه خانه: مطبعة مسلکى افغان
 باسمه سانې: بير مينگ جلد
 باسمه سيره سې: بيرينچې

بنياد راه ابريشم
Silk Road Foundation **ايرى**

© حق چاپ محفوظ است

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اۈزبېك قلم اېگه لرى حياتى و ايجاديدن حكايه قىلوچى
 "ساغينچ" تۈپلمى افغانستان ده بيرينچى بار نشر اېتىلدى. تۈپلم
 اۈزبېك شاعر، يازوچى، تارىخچى و بىلىمدان كۈره شچى لرى
 ايجادىگه قىزىقوچى كىتابخانه لىرگه مۈجل لنگن. تۈپلم دن
 يىگىرمه گه يقين اۈزبېك استعداد صاحب لرى كېچىنمه لرى و
 اثر لىرى دن نمونه لر اۈرىن آلگن.

بوندهى قلم اېگه لرى نىنگ كۈپچىلىگى تورلى دورلر ده تقدىر
 تقاضاسى بىلن آلىس - آلىس لىرگه بارىب اۈزلىرگه مكان توتگن،
 بىراق اولر اوچون افغانستان وطن بۇلگن و بۇلىب كېلماقده.
 اولر دن آيرىم لرى تورلى سىب لىرگه كۈره تورلى يىل لىر ده آمو
 دريانى كېسىب افغانستان حدودىگه اۈتگن وطن داشلىرىمىز دىر.
 اولر بوتون حياتى دوامىده تىلى، مدنيتى، دىنى و يورتى اوچون
 اۈتكىر قلم تېبره تىب كېلگن و كېلماقده.

"ساغينچ" تۈپلمى نى اۈقىش ارقه لى نه فقط بىر قطار قلم -
 كىش لى بىلن تىشەسىز، بلكه اولر نىنگ مهاجر تده گى حياتى، قاله -
 وىرسە يوره ك درد لىرى دن هم خبردار بۇلەسىز. مىنگ افسوس لىر
 بۇلسىن كه، "ساغينچ" تۈپلمى دن اۈرىن آلگن قلم كىش لىرىمىز نىنگ
 آيرىم لرى بوگون بىز نىنگ آره مىز ده يۇق. اولر نىنگ روح لىرى شاد
 بۇلسىن!

حرمت بىلن،

ارال

"ساغینچ" (احساس فقدان) نمونه آثار ادبی و زنده‌گی نامه
مختصر بعضی از قلم بدستان اوزبیک در خارخ از کشور.

صفحه	عنوان	سان
۱	..... باش سۆز	۱-۱
۳	..... ابوريليش	۱-۲
۴	..... تورت ليك	۱-۳
۴	..... طبيعت	۱-۴
۵	..... اوچقون	۱-۵
۷	..... آنم	۱-۶
۹	..... وطن ساغينچى	۱-۷
۱۱	..... شهراىى	۱-۸
۱۳	..... مهجورى	۱-۹
۱۸	..... چۇستى	۱-۱۰
۲۱	..... امين اوچقون	۱-۱۱
۲۴	..... سباق	۱-۱۲
۲۷	..... تاشقين	۱-۱۳
۳۰	..... يسوى	۱-۱۴
۳۳	..... جوهرى	۱-۱۵
۳۶	..... كاسانى	۱-۱۶
۳۹	..... سيحان	۱-۱۷
۴۱	..... طالع	۱-۱۸
۴۴	..... ميمنه گى	۱-۱۹
۴۶	..... سېوگى تامچى لرى	۱-۲۰

هرقندهی ملتیننگ، هر قندهی خلق نینگ تیریکیلیگی نی، پروازینی اونینگ ایکی قناتی - تاریخی و تیلی تاملهیدی دیب، جوده توغری اینیلگن. اصلی ده هر بیر خلق اوچون تیل لر نینگ اینگ اعلی سی هم - انه تیلی دیر. قالدویرسه ملی لیک هم بیواسطه تیل آرقه لی انگلنه دی. افسوس - که، انسانیت تاریخی دوامیده اجتماعی - سیاسی وضعیت، مدنی و معنوی محیط تقاضاسی که کوره بعضی بیر خلق لر نینگ یازوی، شو جمله دن تیلی هم اونیتیلیب کبتگن. بونگه البته شدت بیلن آلیب باریلگن سیاسی تضییق و تعقیبلر سبب بولگن. شو بیلن بیرگه بو اؤرنیده اجتماعی محیط و حاکم تیل - لر نینگ رولی نی هم انکار قیلیب بولمهیدی.

حقیقتده هم حاکم تیل لر برچه ساحه لرده عملی حرکتده بولگنی اوچون باشقه تیل لرگه گویا احتیاج قالمگن دپک توپله دی. بیراق بیتته محتاج لیک بوندن مستثنی. او هم بولسه انه تیلی که بولگن محتاج لیک دیر. بو احتیاج فقط اؤزینی بیلگن و اؤزلیگی نی یوقاتیش نی اېسته مگن کیشی لرگه خاص، محتاج لیک دیر.

انه تیلیم سببی بیز - اؤرگانه میز سؤزمه سؤز

حاضرگی پېتده باشقه خلق لر قطاری اؤزبیک لر اوچون هم اؤز تیلی، تاریخی، ملی عرف - عادت لر نی اؤرگنیش، تکامل لشریش و سقلب قالیش اوچون گېنگ قانونی امکائیتلر وجودگه کپلگن. بو امکائیتلردن توغری فایده لیش اوچون اؤشه خلق نینگ اؤزی جان کؤیدیرسه بیترلی. بیراونینگ "بگه بالهنگه ملی تیلینگی نی اؤرگنه یاپسن؟" دیش که حقی یوق. قؤلینگیزدن کپلسه ملی تیلینگیزده مکتب، بارینگ که اینستیتوت اچسنگیز هم سیزگه بیراونینگ ایشی یوق. بوندهی حق - حقوق قانون لرده کفالت لنگن. انه شو معتبر قانون لرگه تینگن حالده هر بیر ملت و اېلت اؤز انه تیلی، ملی و دینی

عرف - عادتی همده ملی مکتب لری نی رواجلتیریشی ممکن. ینگى نسل نی اؤزلیگی دن اوزاقلشیب، بیگانه لشیب کپتیشی گه یؤل قویمس لیگی ممکن.

اما مینگ افسوس لر بولسین که، یورت داش لری میز آره سیده حتی اؤز تیلی نی اونیتیپ یوباریش درجه سی گچه ییتیپ بارگن لر هم اوچره دیدی. ینگى نسل - نینگ تیلی اېسه جوده نوناق، اؤز تاریخی دن اجره لیب قالگن. شو باعث آیتیش ممکن که، اگرده کیلاچک ده فرزند لری میز اؤز اجداد لری تیلی نی، دینی و ملی عرف عادت لری نی، وطن و تاریخ لری نی بیللمسه، بیرینچی مقصر کتته لر، آته - آنه لر حسابلنده دی، البته. اخیر کیشی اؤز آنه تیلی ده سؤزلشالمسه، آنه تیلی ده یازالمسه، بیر - بیرینی توشینالمسه قنده ی قیلیب اؤزلیگی نی انگلشی ممکن؟

کوپ گینه یورت داش لری میز، تیل شناس و ادبیات شناس عالم لری میز نینگ فکر و ملاحظه لری گه کوره، شو کون لرده آلیب باریله یاتگن مدنی ایشلری میز قانیق رلی اېمس، کم چی لیک لر کوپ. تاریخ گه مراجعت قیلده دیگان بولسک، تورکی خلق لر قدیم زمان لردن بویان فن نینگ تورلی ساحه سی گه فعال کیریشیب، کیشیلیک جمیعی گه بی بها دُر دانه لر تقدیم ایتیپ کپلگن اېنگ قدیم تاریخ گه اېگه خلق دیر. تورلی تاریخی باسقیچ لرده تورلی سبب لر گه کوره، تورکی خلق لر تیلی جمله دن اؤزبیک تیلی نظر دن چیتده قالدیریلدی، کم سیتیلدی و مېنسیلمه دی. بو جریان لردن بیرینچی بولیب شو خلق نینگ اؤزی اینیقه سه، اونینگ ضیالی لری، بیلیم اهلی قلم کش لری ضرر کوردی. تعبیر جایز بولسه آیتیش ممکن که، اؤزبیک تیلی خوددی اؤزبیک ضیالی سی کبی اؤزاق ییل لردن بویان جفا چکیب کپلماقده. بوگون گه کپلیب تیل و الفبا مسله سی افغانستان اؤزبیک لری نینگ حیاتی معماسی صفتی ده کونده لنگ بولیب توریددی. بو مسله حل قیلینیشی ضرور بولگن معمالردن بیرى اؤله راق اؤزبیک قلم کش لری نینگ دقت اعتباری نی اؤزبیکه جلب قیلیب کپلماقده.

ابوریلیش

افغانستان اۋزبیکلری بای مدنی و معنوی میراث‌گه، قدیم تاریخ‌گه، اۋزلری‌نینگ ملی تیلی و ادبیاتی‌گه اېگه ییرلی خلق‌دیر. اولر شعر و ادب‌ده علیشیرنویایی و ظهیرالدین محمد بابور عنعنہ‌لری‌نی دوام اېتدیریب کېلمقاده. اما بوگونگه کېلب نوایی و بابور تیلی اۋز خصوصیت‌لری‌نی انچه قۇل‌دن بېرگن و اونینگ اۋرنی‌نی حاکم تیل اېگلله‌ی باشله‌گن. عاقبت‌ده اېسه اۋزبیک تیلی اۋز خصوصیتی و گرامر مستقلیگی‌نی قۇل‌دن بېره‌یاتگن کۋرینه‌دی. شو باعث بوگونگی اولاد اوچون نوایی و بابور اثرلری‌نی اۋقیش انچه قېین بۇلیب قالگن. افغانستان‌ده روی بېرگن کېنگی اۋزگرش‌لر علمی، مدنی و فرهنگی ساحه‌لرده کتته بوریلیش ییش‌گه امکانیت یرتدی دېیش ممکن. بو امکانیت جمله‌دن اۋزبیک تیلی‌نینگ قېته رواج‌لنشی‌گه هم یۇل اچیب بېردی. بویاغی اېندی، هر کیم‌نی اۋزی‌گه باغلیق.

تیلینگ بۇلدی رسمی، دعا قیل حقیقه
تاریخ سېنگه بېردی امکان اۋزبېگیم
اولادلرینگ توردی بوگون آیاققه
نصیب اېتدی ینگى زمان اۋزبېگم
اۋتدی ظلمت، صحرا ایلنر باققه
بیرلش اېندی کېلدى دوران اۋزبېگم
ظفرلی کوچ‌لرینگ ایلنسن تاققه
جنش قیلگین اصل اۋغلان اۋزبېگم
آل قلم‌نی بېرگیل جواب سۇراققه
ایتلر اورر اوتر کاروان اۋزبېگم

تۇرتلىك

تارىخىنىڭ تاغ دېڭىزى، سېن مېھرىبان سىن ملتىم
اېگمەدىنىڭ ھەرگىز باشىنىڭ، اى مرد ميدان ملتىم
تىمور و بابور مىراثى، سېن دە بو ەالى صفت
جىنشىنىڭ بىرلە مۇدام، سۇر اېندى دوران ملتىم

طابىعت

كۆككە اكر قۇل ھم بىتمەسە
طلب قىلىپ بېر ھم توتمەسە
سوخى لىگى دايم برقرار
كىشى اۇنگە بىتسە - بىتمەسە

قوياش اۇزى دايم مېھرىبان
شعلەسى دن حىيات دىر امان
اۇزى كـوـير، يانر، پىشر
يخشىلىگى دايم بىز تامان

ھوا گرچە كۆزگە كۆرىنمىس
حىيات اوسىز محال سۇرىنمىس
مىنىڭ بىر علت لردن اۇزىن تازەلب
بىز گە نفس بېرر ھىچ ھم اېرىنمىس

اوچقون

شاعر

کوره شچی

مېنى يۇلئده فلک، زار و فغان اېتدى وطن،
 بېقدى کونگليم اوېنى، حسرت اېله درد وهن.
 کېچه-کوندوز قَدَرِيم چېکمک اېرور ناله و آه،
 اى گۆزل يورت، بو نې حکمت، سى نى سېومک مى گناه!؟

آنه وطن گه بخشلب يازيلگن اوشبو مصرع لر احساس شاعر اېرگش
 "اوچقون" قلمى گه منسوب بۇلئب، مؤلف اۇزاق زمان لردن بويان تورلى خارجى
 اولکه لرده يَشْب متصل ايجاد قىلئب كېلماقده. او بوندن ۸۲ يېل مقدم يعنى
 ميلادى ۱۹۲۷-ينچى يېل نينگ ۲۱-ينچى فبرورى كوني افغانستان نينگ
 تور كمنستان بيلن چېگره داش اندخوى شهريده دنيآگه كېلهدى. شاهمر دانقل
 اۇغلى اېرگش اوچقون توغىلگن يورتى اندخوى ده تعليم- تربيه آليب و ايه گه
 يېتهدى. او اندخوى ده مکتبى بىتيرگنى دن سۇنگ ۱۹۴۴ يېل ده كابل ده گى
 دارالمعلمين ده بيليم آلهدى. اېرگش اوچقون اۇزى توغىلئب- اۇسگن يورت
 اندخوى ده قىزلر اوچون مکتب آچىلئشى نى جۇده كېنگ روش ده ترغيب اېته-
 دى. اونينگ بو حقه يازگن مقاله سى كابل ده چيچه ديگن "ستورى" روزنامه-
 سیده نشر اېتيلهدى.

اوچقون ۳۰ ياشى ده وطن نى تشلب چيقيشگه مجبور بۇلهدى. شاعر نينگ
 اېتئيشيچه، عمرى نينگ يرمى دن كۇپراغى دايم مهاجرت ده اۇتگن و او ايكي
 آغير و مشقتلى كۇرش بيلن باغليق دير. بو كۇرشلردن بىرى حلال محنت
 قىلئب روزگار تېره تئش بۇلسه، ايكي كينچى سى وطن يۇلئده وطن پرورليک
 كۇرشى دن عبارت بۇلگن. اېرگش اوچقون اۇز زمانى ده حکم سۇرگن مى

خۇرلىش، تىنگىزلىك، ظلم - ستم عاقىتى دە ۱۹۵۷- يىلى مىلادى يىلىدە
 ئە توپراغىنى ئارتىپ قالدىرىپ چىت ابل گە چىقىش گە مجبور بۇلەدى. شوندىن
 سۇنگ او اميد ايزلب تشقى اولكەلر تمان يۇل آلەدى. پای - پياده هفته لب
 يۇل يوريب آخرى پاكستان گە يىتىپ بارەدى. افسوس كە ايزلەگن مرادىگە او
 يېردە هم يىتالمەيدى.

اوچقون نىنگ ايتىشىچە، او پاكستان دە اۇز صفداش لرى بىلن وطن
 پرورلىك كۇرشىنى دوام ايتتىرىش گە حركت قىلە باشلگنى دە افغانستان نىنگ
 پاكستان دەگى مختار وكىل لرى تعقىيى گە اوچرب او يېرنى هم تشلب
 چىقىش گە مجبور بۇلەدى. شوندىن سۇنگ او پاكستان دن ايران گە اۋتەدى.
 ايران دە هم اونىنگ كونگلى آرام تاپمەيدى. قىسقه وقتدن كېن او يېردن
 توركىه سارى يۇل آلەدى. اوچقون نىنگ تعقيب - تضييق لردن يره لنگن
 كونگلى توركىه دە تسكىن تاپەدى. او توركىه دە اۇز درد لرىنى آچىق - آيدىن
 ايتىش گە اېرىشەدى، ايتىلمگن سۇزلرىنى ايتىش گە اولگورەدى.

اوچقون تقريباً ۱۴ يىل توركىه دە فعاليت آلىب بارەدى. كېن ۱۹۷۴- يىلى
 پىلى امريكا گە بارىپ يېرلشەدى. ۲۵ يىل اطرافى دە امريكا دە استقامت قىلىپ
 وطن يۇلىدە جان كۇيدىرىپ كېلگن اېرگش اوچقون نىنگ ئە توپراغىدە
 باشلگن اۇز يورتى يۇلىدەگى كورەشى پاكستان، ايران، توركىه آشيب امريكا دە
 دوام اېتەدى. او امريكا دە "اۋرون" و "چوپانداز" ناملى جريدەلر نشر ايتىش گە
 اولگورەدى و اونىنگ صحيفەلرى دە وطن سېورلىك روحى دەگى يازولر اۇز
 افادەسىنى تاپەدى.

اېرگش اوچقون نىنگ ادبى فعاليتىگە كېلگندە، اونىنگ شعرلرى دقتنى
 اۇزى گە تارتەدى. شاعر نىنگ ھربىر شعرى بىر واقە بىلن باغلىق. اوچقون
 اۇزى نىنگ اىلك شعرىنى بوندن ۵۸ يىل مقدم شوندى مىصرع لر بىلن باشلە -
 گن:

کپل ای همدم سبنگه بیر داستان بار
قولاق سالگیل اگر بولسنگ منگه یار

اوچقون شاعر بولیشی بیلن بیرگه یازوچی هم دیر. او اجتماعی و سیاسی موضوعلرده بیر قطار مقاله لر مؤلفی. اوچقون شعریتده نوایی، فضولی و مشرب کبی کلاسیک سیمالردن پیرولیک قیلهدی. شاعرنینگ تله‌ی گینه شعرلری تورلی یپلرده پاکستان نینگ کراچی، آذربایجان نینگ باکو، اؤزبیکستان نینگ تاشکینت، تورکیه نینگ استانبول شهرلریده روزنامه (کونده-لیک) و مجله لر صحیفه لریده نشر ایتیلگن. اوچقون نینگ شعرلر و مقاله لردن عبارت یگانه تؤولمی ۱۹۹۷-ینچی میلادی یپلده استنبولده "یورت قوشیق-لری" آتیده چاپ ایتیلدی. اونینگ باشقه یوزلب شعرلری اېسه اؤز قؤولیده سقلنماقده.

اېرگش اوچون بیر نېچه یپلدن بویان ساغلیگی یمانلشگنی باعث ایجاد قیلیشدن اؤزاقلشیب قالگن. او حاضر تورکیه‌ده اؤز عایله‌سی بیلن بیرگه یشماقده. زبردست قلم‌کش، احساس شاعر اېرگش اوچقون‌گه اېنگ اولسا ساغلیک تیلب، قاله‌ویرسه توغیلیب-اؤسگن توپراغی‌گه قیتیب کبلیشی‌نی چین یوره‌کدن آرزو قیله‌میز. یازویمیز سؤنگی‌ده اوچقون نینگ آنه جان لرگه بخشلب یازگن سطرلری‌نی کبلیتیریش بیلن برچه آنه‌لرگه تعظیم قیلیب قاله-میز:

آنم

طاق عرش نینگ زینتی خلقت کتابی دیر آنم

کائنات معماری نینگ اؤلمس حسابی دیر آنم

صفحه- صفحه بارلیک گلزاری نینگ گلچین لری

للبقی داستانی نینگ خوش انتخابی دیر آنم

کهنه دنیاچه تیریکلیک باغی نینگ بوستانی نینگ
خوش نسیم آب و هواسی آفتابی دیر آنم
غنچه - غنچه، برگ - برگ باغی ارم گلدستهسی
تازه فردوس شبنمی جنت گلابی دیر آنم
هیچ توگنمس تیمتینق مهر و محبت چشمهسی
یلتیراق عشق دپنگیزی نینگ درنابی دیر آنم
جانی جانیمگه تقیلگن آه دپسم جانم دپگهی
مینگه کپلگن دردوغملرنینگ عقابی دیر آنم
باش اوچومده کیچه لر الله بالم لر نغمهسی
کوزلریم نینگ اویقوسی مستانه خوابی دیر آنم
ساغلیگیم نینگ یانیده بیمارلیگیم نینگ قاشیده
محنت و راحت لریم نینگ همربابی دیر آنم
کوکره گیگه یاره آچسم قان لری آق سوت بؤلر
سپوگی معراجی ده کونگیل انقلابی دیر آنم
بختیارلیک، موتلولیک جنت هواسی سپن بیلن
سپن سیز اؤتگن لحظه لر دوزخ عذابی دیر آنم
سپنده دیر مهر و محبت بیزده دیر شرمنده لیک
ناغهلک دردی کونگیل نینگ اضطرابی دیر آنم
قیسی حقینگنی ادا قیلماقچه اوچقون ده مجال
خاک پاینگ بوسهسی کعبه ثوابی دیر آنم

وطن ساغینچی بیلن بیر عمر قلم تېبره تیب کهلکن اهرگش اوچقون یوردهک
دردلری نی قوییده گی سطرلرده مهارت بیلن قاغازگه تۆکه دی:

کهل وطن سېن کعبه بؤلغیل من اینان غانینگ بؤلە ی
قبله میز دیب چین یورکدن سجده قیلغانینگ بؤلە ی
ایلنوب تېگرنگده دایم اهل ایمانینگ بؤلە ی
بیر اجازت صدق ابله خاکروب آستانینگ بؤلە ی
هر زمان صدقنگ بؤلوب هر لحظه قربانینگ بؤلە ی

سېندین آیری قیسی جنت گه باریب ماوا توتە ی
باغلرینگینی قیسی فردوس برین گه اؤخشە تە ی
سولرینگنی قیسی زمزم قیسی کوثرگه ساتە ی
هر تاغینگ بیرکانی جوهر دیر قرا تاشنی نېتە ی
قیتە - قیتە صدقه لعل بدخشانینگ بؤلە ی

چقنشورلر سای لرینگده نېچه مینگ طرفه گیاه
قیرلرینگده هر چچک دیر مینگ بیر علت گه دوا
کؤزلریم گه قوملرینگ هم سرمه دیر هم توتیا
حسرتینگده کعبه ماتم لر توتیب کییمیش قرا
کعبە نی یؤلینگه تارتیب نذر قیلغانینگ بؤلە ی

جان نثارلرینگ توگنمس ای گوزل یورت یخشی بیل
قیتمه گیلر جان بیورور دن، لیک سېن منظور قیل
قیسی قوچقار مېندین آرتیق قوچ کبیرمه جبرایل
سچره گن قانلرنی سیر ایلب اویل سین اسماعیل
اول اگر ناکام دیر، مهن چینکی قربانینگ بؤلە ی

كېتىمىم مىنىڭ يېل يىنە توپراق - توپراغىم تورور
كۆرمىم مىنىڭ يېل يىنە قشلاق - قشلاغىم تورور
نېچە مىنىڭ يېل اۋتسە ھەم، اول تاغلىر - تاغىم تورور
اېسكىمىس كۈنگىلىمىنىڭ عشقى ھەرخىر چاغىم تورور
ساچ و سقالىم اقرگن سارى حىرانىڭ بۇلەى

قارەول دېك مېن يۇلىنگە تېرمولوب يورگوم سىياق
كەم نظر دىن داىما يورتىمىنى توتگىم دىر يېراق
تا ابد قان قوسغوسى دىر سېنگە باسگن بى سۇراق
قىزغىنىب آچ بورى دېك كۈپىنگە باستىرىم اياق
بىر وفادار ايت كى ھەملى پاسبانىڭ بۇلەى

اخترىب بىر كۈن بارورمىن كىندىگىمىنىڭ قانىنى
تصحىح اېتسۈن كاتب قىسمت يىنە دىوانىنى
كەبىتە لاتراك قبول اېتگى مىكەن مەھمانىنى
ھىج اكبر دېب اىنانگن مشرب دورانىنى
تاقچان شىطان كىبى مردود استانىڭ بۇلەى

قۇي مەانى اھلى شەرىنگەدە عبارە يوق دېسۈن
ھسن مضمون تشبىھە و يا استعارە يوق دېسۈن
تاش كىبى بىرىمنى كۆرگن بۈندە يارە يوق دېسۈن
بو نېچۈك اوچقون كە اندە بىر انارە يوق دېسۈن
بىر تىگىدە ياشىرون سۇزىدە ولقانىڭ بۇلەى

شهر رانی

تیلچی

تاریخچی

تشقی اولکه لرده استقامت قیلیب کبله یاتگن اؤزبیک لر نینگ اکثریت قیسمی نه فقط اؤزبیک تیلی، عرف-عادت، عنعنه لرینی سقلب قالگن، بلکه وطن دیب مقدس آنه توپراق نی اعزالب، اونینگ کبله جگی و تقدیری حقیده قیغوریب کبلماقده. تیلی نی، تاریخی نی باشقه خلق لر گه تیتیش ده جان کویدیرماقده. شونده ی یورتاش لریمیز آره سیدن عالم لر، تدقیقاتچی لر، یازوچیلر، شاعر لر، ژورنالیستلر، تیلشناسلر، طبیب لر، سیاستچی لر، اقتصادچیلر و باشقه تورلی ساحه متخصص لری بیتیشیب چیققن و چیقماقده.

شونده ی متفکر اؤزبیک یورتداش لریمیز دن بیر ی پروفیسور محب نظیف شهرانی بؤلیب، اونینگ حیاتی باشقه تقدیرداش لری کبی آنه وطن دن آلیس لرده کبچاقده. علمی فعالیت لری گه کبلگن ده اېسه، او اوزاق ییلردن بویان ۳۵۰۰۰ اؤقوچیسی بؤلگن امریکا قوشمه ایالات لری نینگ مشهور و قدیمی "ایندیانا" عالی اؤقو یورتی ده مدرسلیک قیلیب کبلماقده و ۱۹۹۰-ینچی ییلی انه شو عالی اؤقو یورتی ده پروفیسور لیک لوازمی گه اېریشگن.

محب نظیف شهرانی نینگ آته سی حاجی کریم اؤغلی و آنه سی زیب النساء نعیم قیزی اوزلرینی اندیجان لیک اؤزبیک لر دیب بیلیشه دی. اولر نینگ آیتیشیچه، کتته بابالری ظهیرالدین محمد بابور نینگ اولاد لری دن بؤلگن اېکن. نظیف شهرانی نینگ بابالری اؤز قرینشداش- اوروغ لری بیلن بیر گه بیر-ایککی اولاد اول اندیجان دن افغانستان نینگ بدخشان ولایتی ده گی شهران حدودی گه کوچیب کبلگن.

محب نظیف شهرانی انه شو یبرده ۱۹۴۵-ینچی ییل ده دنیا گه کبلگن. او ۱۹۶۵-ینچی ییلی کابل عالی اؤقو یورتی گه اؤقیش گه کیریپ، ایککی

یپل دن کبین اعلی چى اوقوچى صفتیده امریکاگه تحصیل گه کپتهدی. ۱۹۷۰-
ینچی یبلی اوقیش نی موفقیتلی بیتیرگچ ایکیکی یپل ایچیده فن نامزدی
علمی درجه سی نی کسب اېتهدی. ۱۹۷۲-۱۹۷۶-ینچی یپل لر دوامیده
دوکتورلیک علمی ایش لری نی توگه تهدی. "افغانستان ده گی قیرغیزلر و واخی لر"
موضوعی ده علمی تدقیقات لر آلیب باره دی. شهرانی نینگ بو علمی ایشی چیت
اۆلکه لر تاریخچی لری تمانیدن یوقاری بهالنه دی. نظیف شهرانی حاضرگه قدر
۶۰ دن آرتیق کتاب و علمی تدقیقات لر یره تگن. اونینگ "مسلمان ساویت
اؤرته آسیا جمهوریت لری ده اؤز لپک نی ادراک ایتیش نینگ تدریجی اؤسیشى"
آتی ده گی علمی اثری دقت گه سزاوارلیگی بیلن کتته اهمیت گه اېگه.

مہجوری

شاعر

تیلچی

تاریخچی

یعقوب خواجہ مہجوری اوزاق وقتلردن بویان سعودی عربستانی نینگ
طایف شہریدہ استقامت قیلگن اۋزبیک مہاجر قلم کشلری دن بیرى دیر.
مہجوری تخلص بیلن قلم تیرہ تیب کیلگن یعقوب خواجہ نینگ علمی - ادبی
فعالیتلری اۋزاق تاریخ گه اېگه بۇلیب، تیل شناس لیک، تاریخ شناس لیک و
دینی تعیلمات بویچه خارجی اولکەلردە کۈزگه کۈرینگن مہاجر یورتداش -
لریمیزدن سنەلەدی. مہجوری اۋزبیکستان حدودیدە توغیلگن اما ۲۰-۳۰-
ینچی یېل لردە دوامیدە ساویت لردە تمانیدن آلیب باریلگن تعقیب - تضییق لردە
چیدالمە یورتنی تشلب چقیش گه مجبور بۇلگن مینگلب انسانلر بیلن
تقدیرداش یورتداشیمیز دیر. شونینگ اوچون او دايم اۋز شعرلری دە آنە وطنی -
نی قومسەیدی. وطن دن تشقریدە کپچگن عمری نی هجر و فراق دن عبارت
کون لردە دېب تصویرلەیدی.

کېلیب دنیا گه مېن هم بیر کولرمن می؟

یا که دايم هجر اوتی ده کویر من می؟

چیت ایل لردە بوینیم قیسیب یوررمن می؟

شوندای یوریب چیت ایل لردە اولرمن می؟

اولوغ وطن دیدارینگ نی کورر من می؟

بوگونگی چوقور اداراک اېتلگن حقیقت شونی کۈرستەدی که، اوزاق یېل لردە
دوامی دە اۋزبیک ضیالی لری کبی اۋزبیک تیلی هم جفا چکیب و اونینگ ایش
کۈریش ساحەسی تارەیب قدیمگی لغت بایلگی کمبغل لشیب کېلدى.

اۈزبېك خلقى نینگ حياتى ده بېرىنچى درجهلى اهميت گه مالک اۈزبېك تېلى نینگ اوتمىشى، شان - شوكتى، بايلىگى، تارىخى اۈرنى تۇغرىسىده مهجورى قلم تېره تر اېگن اونى شوندهى تصويرله يدى:

قدرىنگ اصلا توشمه سين اى جانه - جان اۈزبېك تېلى
جمله عافت دن خدا قىلسين امان اۈزبېك تېلى
سېنگه قصد اېتگن كشى لر نینگ توتىلسون تىل لرى
بىزگه سېن اجدادن قالگن نشان اۈزبېك تېلى

يعقوب خواجه مهجورى تىل شناس هم دىر. او اۈزبېك تېلى نینگ قاعده و قانون لرى نى اۈرگتۈچى "تىل يوروغى" ناملى كىتاب نىنگ مۇلفى. اونىنگ بو اثرى توركى خلق لر نىنگ كۆپ عصرلىك مشترك الفباسى، عرب- فارس يازوى اساسى ده گى الفباده يازىلگن بۇلىب اونده تىل نىنگ گرامر خصوصيت- لرى اۈز عكسى نى تاپگن. شو جهت دن بو كىتاب اينقسه مهاجرت ده كتته اهميت كسب اېته دى. مۇلف كىتاب ده نوایى و فضولى نىنگ تىل و املا حقيده- گى سۆز لرى دن مثال لر كېلتىر دى. كىتاب نىنگ ايككىنچى قىسمى ده اېسه تارىخ ده اۈزبېك- توركى تېلى گه بۇلگن تضييق لر تۇغرىسى ده سۆز باره دى. شعريت ده يعقوب خواجه مهجورى نىنگ الهام منبعى انه وطن و انه خلقى دىر. بو حقيقت اونىنگ قلمى گه منسوب هر بىر مصرعه ده يارقين اۈز افاده سى نى تاپگن.

هر بىر ملت نىنگ تېلى ده اونىنگ كۆپ عصرلى اجتماعى، سياسى، اقتصادى و مدنى معنوى حياتى، ترقىياتى نىنگ تارىخى اۈز عكسى نى تاپه- دى. اېنگ كم سانلى ايلت نىنگ تېلى هم اوشه خلق مدنىتى نىنگ بويوك يوتوغى دىر. شو معنى ده جماعتچى لىك اېستگى اساسى ده اۈزبېك تېلى اوچىنچى رسمى تىل بۇلىشى هم تصادفى اېمس. اۈزبېك تېلى نى صفت جهتى دن يىنگى باسقىچ گه كوتارىلىشى و اونىنگ اجتماعى وظيفه لرى كىنگه- ىشى اۈزبېك لر نىنگ حياتى ده بېرىنچى درجهلى اهميت گه اېگه. بىراق تورلى

یېلر داومیده اۆزبېک تیلی گه نسبتاً بؤلگن اعتبارسیزلیک اونینگ اېش کوریش دایره سیگه هم اۆزی نینگ صلبی تاثیرى نى کورستمس دن قالمه دی. مهاجر یورتداشیمیز قلمی گه منسوب اۆزبېک تیلی گه بخشلب یازیلگن قویده-گی قصیده ده اۆزبېک تیلی نینگ حقیقی قیافه سی تصویرلنه دی.

یعقوب خواجه مهجوری نینگ بدیهی مهارتی گه کېلگن ده شاعر نینگ الهام منبعی انه تیلی و انه خلقی اېگن لیکى گه گواه بوله میز. اونینگ "اۆزبېک تیلی" قصیده سی اۆزی نینگ سېر مضمون لیگی، حقیقت بیانی و تاریخی لیگی بیلن اۆزبېک تیلی گه نیچاغلک بویوک مقام بیره دی.

قدرینگ اصلا توشمه سین، ای جانه-جان اۆزبېک تیلی
جمله عافت دن خدا قیلسین امان اۆزبېک تیلی

سېنگه قصد اېتگن کیشی لر نینگ توتیلسین تیل لری
بیزگه سېن اجداد دن قالگن نشان اۆزبېک تیلی

فخر اېترمیز کیم سېنى تاریخی موضوعینگ کوریب
اۆزگه تیل آلدیده مغلوب بؤلگن اۆزبېک تیلی

وقت کېلدى که نوایی ایکی تیل نی اولچه دی
سېن اوزیب چیققن اېدینگ اول بیر زمان اۆزبېک تیلی

یخشی اۇغلانینگ قۇلیده شهرتینگ چیققن اېدی
آسیانی قاپلگن صاحب قیران اۆزبېک تیلی

مېن تېمور تنگری قلی دیب بیتگچ امضاء اؤرینه گه
نامه سین اروپا گه یؤلگن اۆزبېک تیلی

يازگىنى دە شاھ بابور نامە سىن اۈزبېكچە دە
عالم اھلى باش اېگىب آلقىش لگن اۈزبېك تىلى

قابىلىت لىك دىلىلى "خمسه" دە بۇلدى عيان
تا على شىر ایلگن يوز امتحان اۈزبېك تىلى

كىم كە اۈزبېك بۇلسە كۇرستسىن سېنگە اخلاصىنى
اۈزگە تىل دن قالمەگن دىر هېچ زمان اۈزبېك تىلى

سېن دن اوستون كۇرسە ھىرىرتىلنى اول اۈزبېك اېمس
بو كىبى ازغىننى ھم لعنت لگن اۈزبېك تىلى

فارسى تىلنى ياقلگن لر قېنەگن بىر دورە
بو مفكر ھمتى لە ىشنەگن اۈزبېك تىلى

اۈزگە تىل نىنگ شوكتى گە لرزە سالماق لىك بىلن
علم و فن گە خذمتىن توختتمگن اۈزبېك تىلى

نېچە مىنگ شاعرگە دىوان يازدىرىب دىر اوشبو تىل
بىستەكارلر ذوق بىرلن كوئلگن اۈزبېك تىلى

عصرگە لایق اېمس دىب كىم كە دعوا ایللسە
بىمزە سۇزلىرگە اصلا باقمگن اۈزبېك تىلى

ای تیلیم اؤکسینمه خلقینگ بار سېنى میلیون لگن
سېن بیلن بیرگه یشر خلق جهان اؤزبېک تیلی

سېن تیلیم سن سېوگیلی شیرین عزیز و مهربان
آله آیتگنده آنه لر باشلگن اؤزبېک تیلی

مېن آنم ینگلیغ سینی حرمتلگهی من دایما
باشقه لر هم مېن کبی حرمتلگهی اؤزبېک تیلی

اؤزگه تیلده یازگوچی لرنی نوایی طعن ابتر
خسروی نی تورکی - هند دیب سؤزلگن اؤزبېک تیلی

گرچه مجه هوری اؤزاق ایل ده یورر آغزیده سن
سېن انگه الهام بیریب قیلدینگ فغان اؤزبېک تیلی

چۈستى

شاعر

طبيب

تارىخاً توركى خالق لرنى شاعر خلق دېدىلر. عبدالرشيد مخدوم "چۈستى" ھم اوشبو خالق نىنگ شاعر فرزندلريدن بىرى دىر. اونىنگ اجدادلىرى اۈزبېكستان جمهورىتى نىنگان ولايتى نىنگ چست شھريدن بۈلب، ۱۹۰۸-ينچى يىل ده خوقند شھريده دنىاگه كېلگن. قاضى محمودخان اۈغلى عبدالرشيد خلق آره سيدة مخدوم چۈستى اتى بىلن شھرت قازانگن. عبدالرشيد غربت كوى گه توشيب قالر ابكن اۈز اجدادلىرى منسوب واهه اتى نى اۈزىگه تخلص قىلب آلەدى و انه شو تخلص استى ده بىر قطار اۈزبىكچه ھمده فارسچه شعرلر اۈزىدن ميراث قالديره-دى.

قاضى محمودخان اۈغلى عبدالرشيد باشلنغىچ تعليم نى اۈز يورت نىنگ مکتب - مدرسه لريده الگچ ۱۹ ياشى ده انه وطنى نى تشلب چىقىش گه مجبور بۈلەدى. شوندىن سۈنگ او جنوبى چىگره نى كېسىب افغانستان نىنگ شمالى قسىمى اۈته-دى.

بو بيرده اۈز تىل داش و اېلداش لرى آره سيدة بۈلگنى گه قره مەى، اونىنگ اوچون جدالىك نىنگ آغىرو مشقتلى دم لرى باشلنەدى. غربت ده حيات كېچىرىش، روزگار تېبرەتېش اونى ايشلش گه، كسب اېگلش گه مجبور قىلەدى. شوندىن كېين او پايتخت كابل گه تمان يۈل آلەدى. كابل گه كېلب جراح لىك كسى نى اىگللە-يدى و بوكسبده جراح - طبيب بۈلەراق تقريباً ۳۰ يىل اېشلەيدى.

بىر تمان دن انه توپراق ساغنىچى، اىككىنچى تمان دن مهاجرت ده گى سىقىق وضيعت چۈستى نى قلم تېبرەتېش گه اوندىدى. شوندىن سۈنگ او وطن تۈغرىسىده، جدالىك حقيده شعر يازىش گه كېرىشەده. الهام منبى وطن بۈلگن چۈستى وطن گه اۈز مەر محبتى نى نازك سطرلرده تېرن افاده اېتەدى:

اېزىلدى جسم و روحىم اجرلىب اۈز آشيائىم-دن
 بۇلىب شورىده بلبل بوستانىم-گه قونالمه-ى من
 بۇلىب محروم اېركىم-دن، چىقىب اۈز زاد گاهىم-دن
 بۇلوب محكوم عمرىم، اۈز خىابانىم بىلالمه-ى من
 ازل خلق ابله مىش روحىم، حقىم باردىر حىات اۈزره
 تاپىب بختىم-نى، تقدىرىم تقاضاسىن سۇرالمه-ى من
 قَدَر دهقانى اۈندىرمىش نهالىم اۈز مكانىم-ده
 توغىلدىم بغيرىده، بۇلدىم جدا، اندىن كېچالمه-ى من

عبدالرشيد مخدوم چۇستى نىنگ يره لنگن كونگلى افغانستان ده گى عدالت-
 سىزلىك لرگه، بوپرده گى توركى خلق لرگه نىستبا حكومت نىنگ بير ياقلمه
 سياستى گه برداش بېره آلمه-ى، او ۱۹۷۷-ينچى يىل نىنگ اېرته بهارىده
 ايككىنچى بار غربت يۇلىنى ايزله يدى. بو گل افغانستان دن سعودى عربستانى
 تمان يۇل آله دى و طاييف شهريگه باريب جايلاشه دى. انه يورتى دن يىنه ده
 اۈزاق راققه توشگن چۇستى يوره ك صدالرىنى شونداى افاده له يدى:

لاله دىك گلگون بغير قانىده پىراهن قرا
 دشت وصحرالر گېزىب، غربت ده قالگن قول مى سىز؟
 اېرلىب اۈز كاروانى دن، دشت و دمن ده بى-قرا
 يا ازل دهقانى ترك اېتگن بىابان چۇل مى سىز؟
 اشك هجران بىرله بغلان دشتىنى باغ آي-لبان
 عاقبت چۇستى كى طاييفه نالان قول مى سىز؟

چستمی هرچند جهان گشته شاعر بولسه هم اوز يورتی نی، اوز توپراغی نی
دنیانینگ باشقه هیچ بیر بیرى دن تاپیب بيلمه دی. او دايم وطن فراقی ده کو-
بیدی، بیر لحظه هم اونی اونیتالمه دی:

یریم عصر اوتدی عمریم غربت ایچره هجریده کوییدیم
وطن مهریده گی سهوگیم نی یانیمدن اوزالمه یمن

قاضی محمودخان اؤغلی چُستی ۷۵ یاش گه بیتگنی دن کپن اونگه دنیا
بی وفالیک قیلدی. او طایفده ۱۹۸۳-ینچی ییلده فانی دنیا بیلن وداعلشدی.
عبدالرشید مخدوم چُستی نینگ میراث قالدیرگن ادبی خزینه سی اونینگ
کؤپل شاعرلری و مقاله لری دن عبارت. چُستی وفاتی دن کپن شاعرلری دن بیر
قسمی تورکیه نینگ استنبول شهری ده کیچیک حجمده تؤولم شکلی ده
باسیلدی. اما اونینگ قالگن اثرلری اوز اوقوچیلری قؤولیگه بیتیب بارمگن.
چُستی ایکی تیل لی شاعر. او اوزبیک و فارس تیل لری ده بیردپک ایجاد
اېتگن. اونینگ هر ایککله تیل ده یازگن اثرلری هم بیر- بیردن مضمونلی،
بیر- بیرى دن نفیس دیر.

دوست لیک دن ناتوان جسمینگ آلیب دیر کؤپ توان
محترم توت اول فضیلت شیوه سینی هر زمان
چرچگن جسمینگه بیتگه ی دوست لطفی دن روان
بؤلمه سین نکته کدورت یخشی گه قیل احتمال

امین اوچقون

شاعر

خبر یازوچى

ایری لیک توشدی باشیم گه بی قرار بۇلدى کونگیل
سېن کونگیل اېل دن چیقیب کینگن ده یاندى جان و دل
اؤزگه اېل لرده کیم اؤتیب کبتدی حیف بیر نېچه یېل
قیغو غم تارته - تارته یاش یوره ک هم بۇلدى سیل

در واقع اؤز یورتى دن، توپراغى دن ایرى توشگن هر بیرکیشى اؤزگه یورت لرده باش دن کپچرگن لرینى قاغازگه توشیره دیگن بۇلسه، قید اېتیب اؤتیلگن مصرع لرنى تورلى شکل لرده بیان اېتگن بۇله دى. محمدامین اوچقون ایرى لیک ده حیات کپچره یاتگن و جدالیک عقوبت لرنى سطرلرده تېرن افاده اېتیب کېله یاتگن اؤزبېک ضیالی لرنى دن بیرى دیر.

اوچقون تخلص لى محمدامین افغانستان نینگ شمالى ولايت لریدن فاریاب- ده ۱۹۲۲-ینچى یېلده دیناگه کېلگن. او ایلك و اؤرته تعلیم نى تۇغیل گن دیارى - فاریاب ده آلیب، کپین افغانستان مدنیت و زیرلیگى نینگ تورلى بۇلیم- لریده وظیفه بجرگن. اؤشه وقت لرى افغانستان ده اؤزبېک تیلی ده اؤقیش و یازیش گه امکائیت بۇلمه گن بیر پیت ده محمدامین اؤزبېکچه شعر یازیش گه کیریشه دى. اونینگ ایلك اؤزبېکچه شعر لرى ۱۹۵۶-ینچى یېلى کونده لیک لر صحیفه لریده کؤز آچه دى. اؤشه پیت ده محمدامین اوچقون ۳۴ یاشى ده اېدى. شوندن سۇنگ اوچقون نینگ شعر لرى افغانستان نینگ شمالى ولايت لریدن بلخ ولايتى مرکزى مزار شریف نینگ "بیدار" ناملى کونده لیگى ده بیر نېچه بار نشر قیلیندى. چیت اېل ده اېسه، اونینگ اؤزبېکچه شعر لرى بیرنچى بار ۱۹۵۴-ینچى یېلى پاکستان نینگ کراچى شهرده "ترجمان افکار" کونده لیگى ده

باسیلدی. شاعر نینگ اوز آنه تیلی ده یازگن شعرلری نینگ ایچکری و تشقیری ده نثر ایتیلیشی اونگه کتته ایجادی کوچ بخش اېته دی. آنه تیلی نینگ خصوصیتلری نی اوزلشتیره باشلگن اوچقون ۱۹۷۱-ینچی یېل ده کابل رادیوسی قاشیده بیرینچی بار تشکیل اېتیلگن اؤزبېکچه و تورکمنچه ایشیتتیریش لر بؤلمی ده باشلیق وظیفه سی نی بجره دی. ۱۹۷۸-ینچی یېلی افغانستان تاریخی ده ایلك بار تشکیل اېتلگن اؤزبېک تیلی ده گی "یۆلدوز" ناملی جریده سی نینگ مسؤول مدیری لوازمی ده ایشله یدی. بیر آز اؤتمای او، افغانستان ده یوز بېرگن تونترش و وجودگه کېلگن مرکب و ضدیتلی وضعیت عاقبتی ده اؤز یورتی نی تشلب چیقیش گه مجبور بۆله دی. شوندن سؤنگ اوچقون غربت یۆلی نی ایزلب چیت اۆلکه لر تمان یؤل آله دی و نهایت تورکیه-گه کېلیب جایله دی.

محمد امین اوچقون قلمی گه منسوب قوبیده گی شعر ۱۹۸۷-ینچی یېل سېتمبر آیده استمبول عالی اؤقو یورتیده بۆلیب اؤتگن ملی تورکالوژی یېغیلیشی ده شاعر تمانیدن اؤقیلگن. اونده شاعر افغانستان گه سابق ساویت قوشنلری نی کیریپ کېلیشی و اهالی نینگ ناچار مهاجرت یۆلینی ایزلشی تصویرلنهدی:

اولوغ ترکالوژی نینگ اعضارلری
 یازوچی قلم اهلی سیمالری
 بویوک دولت و خلق دانالری
 کېلتیردیم مېن افغانستان دن پیغام

پیغامی نی دیر دیب گمان اېله منگ
 گمان له بیزی امتحان اېله منگ
 وطن سیز دېبان طعن جان اېله منگ
 یوره ک قانی له بو یازیلگن سرود

قیزیل روسیه ایتدی بیزگه هجوم
بویلدی قیزیل قانگه ملت عموم
جهانده اولادی بۆلدى می بۆیلهشوم
سيز اهل بصارت قضاوت قیلینگ

بویوک بلخدن کپلدى بیچاره لر
قونیه یۆلىنى ایزلب آواره لر
اېتینگ مولوی حقى بیر چاره لر
سيز ای تورک اولوسی جهان فاتحی

اسارتده ملت آچیق سؤیلهمس
یورهک تویغوسینى آچیق اؤیلهمس
کونگیل بلبلی هم آچیق کؤیلهمس
بو دیر حریت سيز اولوسدن نشان

سيز ای آل سلجوق تورانلی لر
سيز ای قهرمان خلق عثمانلی لر
سيز ای تورکیه قورگن ایمانلی لر
باقینگ قان - قرینداش لر احوالیگه

بو غم نامه افغانلی داستانی دیر
یازیلگن عبارت یورهک قانی دیر
بشر هر زمان ظلم قربانی دیر
بیز بۆلدىک فناء، دوست لرساغ بۆلینگ!

سباق

شاعر

يازوچى

غربت كېزلىرىدە قلم تېبرە تىب كېلگن اۈزبېك قلم كىش لىرىدىن بىرى نىمت-
الله اۈغلى عبدالقادر بۇلىب، اوسعودى عربىستانى نىنگ رابغ منطقه سىدە
استقامت قىلىب كېلدى و سباق تخلصى آستىدە شعرلر يازدى. خلق آرسىدە
اېسە سباق بخارى آتى بىلن مشهور. عرب مەمكىتلىرى اينقسە، سعودى
عربىستانىدە استقامت قىلە ياتگن تركستان لىك مەھاجرلر اكثراً بخارى آتى بىلن
تىلگن. بخارى يعنى بخارالىك، اوتمشدە دىن اوچاغى بۇلىب كېلگن ملك-
نىنگ فرزندى دىگنى دىر. شاعر سباق بخارى مەھاجرتدە گى باشقە
يورداشلرىمىز سېنگرى غربت قىين چىلىكلىرىنى بېنىگىب كۇپ گىنە فضىلت-
لرگە اىرىشگن. او اۈزبېك، فارس و عرب تىللىرىنى مەملىكەتلىگن و بىتوك
دىن عالمى بۇلىب بېتىشىب چىققن. بخارى نىنگ يره تگن اثرلىرى نەھایتدە
سېر مضمون بۇلىب، وطن روھى بىلن سوغار بىلىگن دىر.

كۇپ زمان لردىر سېنىگ و صلىنگ تمناسىدە مەن
توت قۇلىمىنى اېمدى بومشكىلنى آسان اىلە گىل

كېل اى كونگىل مەھبەتدە وفا اھلىغە لايىق بۇل
اگر وصل اېستە سنگ دايم طلب يۇلىدە صادق بۇل

نعمت‌الله اۇغلى عبدالقادر سباق اصل بخاراليك بۇلىب، او ۱۹۰۹-يىنچى يىلده بخارا شەھرى نىنگ "حمام كنجك" محلەسىدە دىياگە كېلگن. تارىخ دە انقلاب نامى آستىدە بخارادە صادر بۇلگن واقعهلردن كېين سباق بخارى اۈز يورتى نى تشلب چىقىش گە مجبور بۇلەدى. شوندىن كېين او ۱۹۳۰-يىنچى يىلده افغانستان نىنگ شمالى قسىمى گە اۈتەدى. او افغانستان دە بىر مدت توريب يىنە يۇل گە توشەدى و بو گل او ۱۲۰ كىشى دن عبارت حاجى لر كروانى بىلن بىرگە پاى- پيادە سعودى عربستانى تمان يۇل آلەدى. اۈشە پىتدە عبدالقادر سباق بخارى ۲۱ ياشى دە بۇلگن. او جداليك و فرقت دورى نى اۈز يازولرىدن بىرىدە شوندى تىصويرلەيدى:

بو كىلدى عاقبت فرقت يو كىدن قامىتم نوت دىك،
قوريب كىتدى وجودىم تار- پودى سىم تىلفون دىك.

در واقع سباق جداليك عقوبتلىرى نى شاعرانه اسلوب دە قاغازگە توشىرر اپكن او ادبيات نىنگ تشبه استعاره صنعتى دن جوده كېنگ فايده لنگن.

فغان اى دوستلر هجران اوتى كویدىردى جانىمنى
اېشىتمس اول ستم گر بىر كرره آه و فغانىمنى

اولورمن باشىمه بىر كىلتورىنگلر يار جانىمنى
شەھىد عشق قبرى دىب، يازىنگ قبرىم گە نامىمنى

صبا عرضىم اېشىت پىغامىمنى گلپاره يېتكورگىل
فغان و آه و زارىم شوخ گل رخساره يتكورگىل

عبدالقادر سباق بخارى مکه مکرمه گه يېتیب بارگنى دن کپین او یېرده هندوستان مسلمانلری تمانى دن تشکیل اېتىلگن مدرسه ده تحصیل آله باشله- یدی. او اوشبو مدرسه نى ۱۹۳۹-ینچى یېل ده بیتیره دی. سباق بخارى ۱۹۶۶-۱۹۷۷-ینچى یېل لر آره لیگی ده جده رادیوسى قاشیده تشکیل اېتىلگن فارسچه اېشیتتیریشلر بۆلیمی نینگ مسؤول کاتبى بۆله راق وظیفه بجره دی. اونینگ فارس، اۆزبېک و عرب تیلی ده گى شعرلری نى اؤز ایچگه آلگن کیچیک حجم ده بیر شعرى تۆپلمى تورکیده ده نشر قیلینگن.

تاشقىن

شاعر

اصلى انديجانلىك عبدالله قربان اۋغلى كامل عبدالله تاشقىن تاشقىن تقدير تقاضاسىگە تن بېرىپ سعودى عربستانىگە بارىپ قالگن يورتداشلىرىمىزدن بىرى. كامل عبدالله تاشقىن ۱۹۳۰-يىنچى يىل لىدە سابىق شوروى ارابابلىرى تىمانىدىن عمل گە اشىرىلگن قىماق، سورگون، تىقىب و تىقىق كىبى جزا چاره- لرى عاقبتىدە باشقە يوزلب عايلەلر سىنگرى اونىنگ عايلەسى هم اۋز يورتى- نى تىشلب چقىش گە مجبور بۇلەدى. كامل اۋشە پىتدە تورت ياشىدە بۇلگن. ياووزلىك سلطنتىدە كېچە ياتگن مىلى فاجىلەلرنى ھىلى انگىل بىتمگن كودك آتە - آنەسى بىلن بىرگە ختاي حدودىدەگى قشقر شىھرىگە اۋتەدى. عبدالله اۋغلى كامل اۋشە يىردە اۋرتە مکتىبنى بىتترب ۱۹۴۵ -يىنچى يىلى اوروچمى يوكسك اۋقو يورتىگە اۋقىش گە كىرەدى. بىراق اۋقىشنى دوام ايتىش گە تولى سىبلر امكانىت بىرمەيدى. تورت ياشىدە كىندىك قانى تۈكىلگن آنە يورتىدن ايرىلگن عبدالله اۋغلى كامل ۱۸ ياشىدە قشقرنى آرتدە قالدىرىپ سعودى عربستانى تىمان يۇل آلەدى. اونىنگ بو سفرى اۋزگېچە بىر داستاندىن عبارت.

تاشقىن حج گە كېتە ياتگن امەكىلرىگە اېرگشىب تقربىاً ايكىكى يىل يۇلدە قالىب، نىھايت ۱۹۴۹-يىلى سعودى عربستانىگە بارەدى. تاشقىن نىنگ ادبى فعالىتىگە نظر تىشلسە، بىرىنچى بۇلىب اونىنگ اۋرتە مکتىب دورىدە ياق يازگن شىرلىرى دقتنى اۋزىگە تارتەدى. اونىنگ "ظفر ترانەسى" سرلوحەلى شىرى غولجە انقلابى غلبەسىگە بىخىشلب يازگن اىلك شىرى دىر. تاشقىن نىنگ شىرلىرى "خان تىنگرى" آى نامەسىدە شونىنگ دېك توركىيە، اۋزبېكستان و پاكستاندە چىقەدىگن نشرىە-

لرده باسیلگن. تاشقین نینگ اثرلری وطن روحی بیلن سوغاریلگن بۇلیب اونده شاعر نینگ بدیعی مهارتی اۇز عکسینی تاپگن. بو شعرلرده شاعر نینگ یوره ک دردلری اۇز افاده سی نی تاپگن. او "فضولی غزلیگه نذیره" شعر ی ده غربت عذاب عقوبتلری نی شونده ی بیان اېته دی:

وطن قدرینی بیزدېک بی وطن افگار اۇلن دن سۇر
عذاب غربت ایچره جانی دن بیزار اۇلن دن سۇر
بوزوب اۇز آشیانین یاندیریپ ناری جهالت له
بیزینگ دېک دربدر هر جایگه بارسه خوار اولن دن سۇر
توغیلگن یورتی نینگ نعمت لریدن بهره ور بۇلمای
توگنمس محنت و درد و بلاگه یار اۇلن دن سۇر

شاعر تاشقین انه وطن گه محبتی نی اظهار اېترکن اون ی قوییده گی چه تیل -
گه آله دی.

غم بیمه یوریتیم سېنینگ کادرلرینگ بار دیرینه
جان یۇلینگ ده بېرگالی حاضرلرینگ بار دیرینه
هر فدارکارلیک اوچون قادرلرینگ بار دیرینه
قلبی اویغاق تون و کون شاعرلرینگ بار دیرینه
اېتگوچی آزاد سېنی باتیرلرینگ بار دیرینه

قل کبی ایشلب سعادت تاپمه دی دهقان لرینگ
باشقه لر قارنی نی توغازدی گوزل بوستان لرینگ
یاونی کوچلتیردی، قوترتدی آق آلتین کان لرینگ
لال بولیب قالدی، باشاق لر توپلاگن اوغلان لرینگ
ینگى کویلك کیمه گن باکرلرینگ بار دیرینه

قادری، خرشید و چلیانلر اتیل گن بولسه هم
فطرت و اولانی لر توپراققه قاتیل گن بولسه هم
هیده لیب یورت دن چیت اهل گه ترقتیل گن بولسه هم
بند ایتیب، افسون بیلن اوختیلگن بولسه هم
داو یوره ک آتش نفس شاعرلرینگ بار دیرینه

يسى

تارىخچى

توركى خلقلار قديم زامانلاردىن بويان فن نىنگ تورلى ساحەلرى گە كىرىشىپ، كىشىلىك جىمىتى گە بى بەھا دۇدانەلر تىقىم ايتىپ كېلگن اېنگ قىدىمى تارىخ گە اېگە خلق دىر. اوشبو خلق نىنگ تارىخى گە تېگىشلى اثرلار مۇلفلرى بىرنچى نوبت دە انە شو خلق ارەسىدن يېتىشىپ چىقنن علامەلر ابورىحان البىرونى، ابوعلى ابن سىنا، يوسف خاص حاجب، محمد موسى الخوارزمى، مىرزا اولوغ بىك، محمود الكاشغرى، سلطان حسين بايقرا، على شىر نوايى، ظەھىرالدىن محمد بابىر كىلىر بۇلىپ، اولرنىنگ عنعنەلرى نى اېسە بوگونكى اولادلرى دوام اېتتىرىپ كېلماق دە.

بوندەى بوپوك سىمالرنى يېتىشتىرگن توركىستان اۆلكەسى باشدن كېچىرگنلرى نى شەھالدىن يسوى، اۈزى نىنگ ۱۹۸۴-ىنچى يېلى تىرتىپ بىرگن "توركىستان اچچىق حىقىقتلرى" ناملى تارىخى قولياز مە اثرىدە اچىق بىان اېتەدى. يسوى تىقىر تىقاسى بىلن چىت اېل لردە استقامت قىلىپ كېلە-ياتگن اۈزبېك قىلم كىش لرىدن بىرى. اونىنگ يازىشىچە، ۱۹۳۰-ىنچى يېل-لرنىنگ باش لرىدە كىمىنىستىك حاكىمىتىنىگ شىقت سىزلرچە اىب بارگن سىاستى نىتىجەسىدە اۈز يورتى نى تىلب چىقىش گە مجبور بۇلگن مىنگىل عايلەلر قىتارىدە شەھالدىن هم آتە-آنەسى بىلن بىرگە مەھجرت گە اتلنگن. شەھالدىن يسوى نىنگ خاىرلىشىچە، ۱۹۳۲-ىنچى يېل نىنگ اېرتە بەھارىدە آتە-آنەسى بىلن بىرگە افغانىستان تمان اۈتەياتگن لرىدە آتەسى امو دريا قىرغاقى دە روس كوچلرى تمانىدن اىب اۈلدىرىلگن. شو طفىلى شەھالدىن

آنەسى بیلن ینە بیر بیل مشقتە دە حیات کچیرگن. نہایت ۱۹۳۳-ینچی
 بیل نینگ فیروری آیی دە افغانستان گە اؤتگن. افسوس کہ افغانستان دەگی
 حیات ہم اولر اوچون آسان کیچمەگن. چونکہ، اؤشە پیت لردە تورکستان دن
 کبلەدیگن مهاجرلر اوچون افغانستان دەگی شرایط ہم جودە آغیر و مرکب
 بؤگن. بالەلیک دن باشلب غذاب- عقوبت لی کونلرنی باش دن کچرە باشلگن
 شہاب الدین یسوی تورلی خارجی اولکە لردە حیات کچرەدی. نہایت تورکیہ-
 گە باریب جایلشەدی. یسوی کورگن- کچیرگن لرنی قاغازگە توشیرر
 اېکن، ۱۹۸۴-ینچی پیل دە "تورکستان اچچیق حقیقت لری" ناملی بیر قۇلیازمە
 ترتیب بېرەدی. بو قۇلیازمە تقریباً ۲۰۰ بیت دن عبارت بۇلیب، اوندە قدیمی
 تورکستان، حاضرگی اؤرتە آسیانینگ بویوک سیمالری، بەادر حکمرانلری دن
 تارتیب، ملی مستقل لیک یۇلیدە قربان بۇلگن یورت فرزندلری نینگ تاریخی
 کچنمەلری قید قیلینگن. شونینگ دیک بو قۇلیازمە دە مهاجرت تاریخی و
 اونینگ سببلری، باسقینچی لرگە قرشی کورشی، تورکستان دە روس حاکیمتی،
 چیت اېل لردەگی تورکستان لیک لر فعالیتی تۇغریسیدە مختصر تاریخی معلوماتلر
 بیریلەدی. قۇلیازمە نینگ تورکستان دن هجرت و اونینگ سببلری سرلوحە لی
 بۇلیمی دە شوندە ی سطرلرنی اؤقیمیز- "تورکستان دە اېنگ سۇنگی خان لیک
 بخارا خانلیگی ۱۹۲۰-ینچی پیل نینگ سېتمبریدە روس باسقینچی لری
 تمانیدن اشغال قیلینشی بیلن اھالی قوشنی اولکە لر جملە دن افغانستان گە
 قاچیب اؤتە باشلەیدی. روس حاکیمتی نینگ ظلمی کون سیین آرتیب باریشی
 بیلن یورت نی تشلب چیقوچیلر نینگ سانی ہم آشیب بارەدی. اینیقسە ۱۹۳۱-
 ۱۹۳۳-ینچی پیل لر دوامیدە مهاجرلر سانی جودە کۆپە یەدی. تخمین لرگە
 کۆرە اؤشە پیت لردە تقریباً ۲ میلیون کیشی قوشنی مملکت لرگە قاچیب
 اؤتگن. بو مهاجرت اقمی اؤشە پیت دە دنیادە مثل سیز بۇلگن.

شەھابالدین یسوی نینگ "تۈركستان اچچىق حقيقتلىرى" اثرى شو پىت-
گچە اۈرگنيلمه گن مىلى ضيالى و منورلر نىنگ علمى و ادبى، مىلى و سياسى
فعاىتلىرىدىن خىردار بۇلىشگە كتتە ياردەم بىرەدى. شەھابالدین یسوی نىنگ بو
اثرى، مۇلف نىنگ قىد قىلىشىچە، تارىخى منبع لرگە اساس لىنىب تىرتىب
بېرىلگن.

جوهری

شاعر

عالم

افغانستان ده تاریخاً یشب کپله یاتگن یپرلی اؤزبیکلر اساساً مملکت نینگ شمالی حدودلری ده جایلیشگن. معلومات لرگه کؤره، بخارا امیرلیگی حدودیده- ۹۷ گي اؤزبیک قبیله سی نینگ ۲۸ ته سی جنوبی تورکستان یعنی حاضرگی افغانستان نینگ شمالی قسمی ده یپرلیشگن. تدیقاتچی لر افغانستان ده گی اؤزبیکلرنی میمنه و اونینگ اطرافی، سرپل، اندخوی، شبرغان، قطن و اونینگ اطرافی، بدخشان، قندوز، تاشقورغان و آیبیک منطقه لریده یشب کپله- یاتگن لری نی قید قیله دیلر و اوشبو اؤزبیکلرنینگ اساسی قسمی دهقانچی- لیک و چارواچی لیک بیلن شغلله نیشی نی آیته دیلر.

اؤزبیکستان و اؤرته آسیانینگ باشقه جمهوریت لریدن تورلی دورلرده مهاجر بؤلیب قوشنی افغانستان گه اؤتگن اؤزبیکلر اساساً اندخوی، آقچه، مزارشریف، قندوز و کابل شهرلریدن اؤزلیرگه مکان توتگن. حاضرگی کونده افغانستان- نینگ یپرلی اؤزبیکلری تاجکستان، اؤزبیکستان و تورکمنستان جمهوریت لری بیلن چیگره داش شمالی ولایت لردن تقریباً اوتته سیده یشه دیدیلر. بوندن تشقری افغانستان اؤزبیکلری نی مملکت نینگ مرکزی، غربی، جنوبی و شرقی قسملریده هم اوچره تیش ممکن.

شمالی ولایت لردن جوزجان ده دنیاگه کپلگن زبردست قلم کشلردن بیرى عبدالرشید جوهری نینگ ایجادى باشقه قطار معرفت پرورلر ایجادى سینگری وطن پرورلیک روحى بیلن یوغریلگن. جوهری تخلصى بیلن مشهور عبدالحمید اوغلى عبدالرشید ۱۹۳۳-ینچی ییل ده شبرغان شهرده دنیاگه کپلگن. او مکتب و مدرسه لرده تحصیل آلیب عالم و بیلیم دان بؤلیب یتیشگن.

عبدالرشید جوهری شاعر بۆلۈشی بیلن بیرگه دینی عالم هم دیر. شو باعث او خلق آره سیده مولوی جوهری نامی بیلن شهرت قازانگن. ۱۹۷۸-ینچی ییلی افغانستان ده صادر بؤلگن تۆنتریشدن آلدین جوهری شبرغان نینگ جامع مسجدی ده مدرس و خطیب امام بۆلیب وظیفه بجرگن. تۆنتریشدن کبین اېسه، امام لیک وظیفه سیدن قؤل تارتیب گوشه نشینلیک اختیار قیلگن.

جوهری جوزجان ولایتی اهالی سی نینگ سابق شوروی گه تینگن کابل حکومتی گه قرشی باشلنگن کورش بیلن بیرگه جنگ گه آتلنه دی. او اؤشه ییل لر دوامیده اؤزی نینگ علمی- ادبی فعالیت لری بیلن مذکور جنگ گه کتته حصه قوشه دی و مجاهدلر صفی نی مستحکم توتیب، جنگ لرنی روحاً آذوقه- لیترب کبله دی. جوهری ایکی تیل ده، تورکی یعنی اؤزبیک همده فارس یعنی دری تیلی ده شعر یازگن. جوهری کتاب خوان لرگه ۱۲ ته دن آرتیق اثر هدیه قیلگن. او انقلابی شاعر. شعر یازیش ده کیلاسیک شاعرلردن پیرو لیک قیلگن. جوهری نینگ "آواره لیک بهاری" سرلوحه لی مسدسی یعنی آله مصرع دن عبارت بؤلگن شعر ی انه شونده ی روح گه اېگه بؤلگن اثر لری جمله- سیدن دیر. جوهری بو شعر نی وطن دن بیراق ده بؤلگن بیت لری ده ۱۹۸۹- ییل- ده قاغازگه توشرگن. شعر ده اوروش عاقبتی ده ویرانه گه اېلنگن یورت گه بهار کېلگن لیگی تصویرلنگن. مولوی عبدالرشید جوهری طالبلر حاکمیتی دوریده قیناقلر آستیده حیات دن کۆز یومه دی. قاغازگه توشیریش گه اولگورمگن یوره- ک سۆزلرنی اؤزی بیلن بیرگه آلیب کپته دی.

ای وطن ینگى بهارینگ فصلیده بۆلدینگ خزان
گلشنینگ گلخن بۆلیان قاچتی بلبل هر تمان
کۆزده یاشیم موج اورر آتینگى توتسم هر زمان
کېچه- کوندوز بۆلدى کاریم ناله و آه و فغان
فرقتینگده زار یېغلاب تاب و طاقت قالمه دی
بۆلدیم آواره بوگون دلده فراغت قالمه دی

ای وطانشلر وطن‌گه اعتباریم بار ابدی
گلشن و باغ و گلستان و بهاریم یار ابدی
یشنه‌گن دشت و بیابان لاله زراریم بار ابدی
روضه جنت کبی طرفه دیاریم بار ابدی
کۆز یاشیم دریا بؤلوب آقدی وطن‌دن آیریلیب
بلبل آواره‌من، سیندی قناتیم قیریلیب

کۆز یاشیم دریا بؤلوب آقتدی وطن‌دن آیریلیب
بلبل آواره‌من سیندی قناتیم قیریلیب
ای وطن محروم قیلدیلر بهارینگدن سېنی
بی‌نصیب اۆلدوم بوتونله‌ی برچه بارینگدن سېنی
کۆزگه آیله‌ی توتیا گرد غبارینگدن سېنی
به‌ره آلمه‌دیم بوگون باغ بهارینگدن سېنی

ای وطن مېندین سېنینگ دشت و دیارینگه سلام
أول خزان اؤرگن گلستان و بهارینگه سلام
قیقیزیل قانگه بویلگن لاله زارینگه سلام
شیر نردېک أول مجاهد ارسلانینگه سلام
ای مجاهد اولکه داشلر "جوهری" دن مینگ سلام
چین کورش بیرلن وطن آزاد بؤلغه‌ی والسلام

کاسانی

شاعر

تاریخچی

فلک‌نینگ گردشی بیلن تورلی دورلرده بیر قطار خارجی اۆلکه‌لردن اۆزلریگه مکان توتکن اۆزبیک مهاجر منورلری زمان جریانیگه فعال مناسبت- ده بۆلیب، ملی ادبیاتیمیز رونقیگه، ملی مدنیتیمیز و قدریتیمیز ثباتیگه مناسب حصه قۇشکن و قۇشیب کېلماقده‌لر. اولر تمانیدن یره‌تیلکن ملی مطبوعات، بدیعی ادبیات، علمی تدقیقات‌لرینینگ اکثریت قسمی آنه وطن و آنه خلققه بخشلنگن. اولرده آنه توپراق‌نینگ درد و حسرت‌لری، تاپته‌لنگن تقدیر، مهر- محبتی اۆز عکسی‌نی تاپکن.

معلوم که، دنیاچه انسان اوچون اینگ عزیز و مقدس مکان وطن، اینگ بویوک نعمت- اهرکین‌لیک بۆلگنی کبی اینگ قتیق ساغینچ هم وطن و اهرک ساغینچی دیر. اوشبو حس- توینغو بیلن بیرنچه اؤن ییل‌لر دوامیده اۆزونیگ بدیعی، تدقیقی و عامه‌باب یازولری آرقه‌لی مهاجرت‌ده فعالیت قیلیب کېلگن بیلیم- معرفتلی یورتداش‌لریمیزدن بیر تاریخ شناس، عینی بیت‌ده هوسکار شاعر سید مبشر سلیمان اؤغلی کاسانی دیر.

سید مبشر کاسانی فرغانه وادی‌سی‌نینگ نمگان شهری یقینیده‌گی قدیمی کاسان سایدی ۱۹۲۷-ینچی ییل‌ده بدولت بیر عایله‌ده دنیاگه کېلگن. او دنیاگه کېلشی بیلن ستالین دوری‌نینگ زوغومی باشلنده‌دی و اونینگ آتەسی باشقه مینگ‌لب گناه‌سیر انسانلر قطاریده قماق‌گه آلینب سایریاگه سؤرگون قیلینه‌دی. شوندن سؤنگ سیدمبشر آنەسی و تاغەسی بیلن بیرگه افغانستان‌گه قاچیب اؤتیش‌گه مجبور بۆله‌دی.

اونینگ اۇزى بوتوغرىده ترجمه حالى ده قسقه قىلىپ:

- "رحمت ليك آتم ۱۹۲۹-ينچى يىل نىنگ قهرتان قىشى ده ساويت اربابلىرى تمانىدن فيودال صفتى ده قماققه آلىنىپ، بىر آزدن سۇنگ سايرياگه سۇرگون قىلىنگن. اوشنده حكومت آتم نىنگ برچه مال و ملك، بىر، سو، باغ، تگيرمانلىرىنى رويخطدن اؤتكزىپ مصادره اېتگن. بىز اسه قهرتان قىش ده ميدان ده قالگنمىز. اوى اسباب انجام لىرىمىزنى هم شفقت سىز لرحه باسب آلىشگن. بىزنى بىر كىچده قششاق و محتاج قىلىپ، سرسان و سرگردان وادى سىگه تشلاگن. اوشه پىت لرده كاسان نىنگ عالم، روحانى، باى و بدولت كىشى لرىدن ۱۴ ته سى نمگان ده محاكمه قىلىنىپ آتیب اؤلدىرىلگن. شولردن بىرى آتم نىنگ آتەسى سىدمحب خان توره بۇلگن" دىب، يازەدى سىدمبشر كاسانى.

آتەسى دن جدا بۇلگن، مال و ملك لرى مصادره قىلىنگن ياش سىدمبشر آتەسى و تاغەسى سىداحمدخان بىلن بىرگه مهاجرت يۇلىنى اېزلب تاجكستان- نىنگ "قربان شهيد" قشلاغى گه كىلىپ جايلاشهدى. اولر او يېردن افغانستان- گه اوتىش چاره سىنى قديره باشلەدى. اما اولر نىنگ بو يېردەگى حياتى هم آسان كېچمەدى. آتەسى و تاغەسى كلخوزده پخته چاپىب كون كېچىرەدىلر. بىر مدت دن كېين اولر آمو دريادن اؤتیب افغانستان گه كېلەدىلر. شوندهى قىلىپ ۱۹۳۰-ينچى يىل لرىنىنگ باشلەنىشى ياش سىدمبشر نىنگ مهاجرت ده- گى حياتى ده آغىر عذاب- عقوبت لى كونلر نىنگ باشلەنىشى بۇلەدى. اونىنگ بالەلىك شىرىن دورى مهاجرت ده افغانستان، سعودى عربستانى و باشقه بىر قطار اولكە لرده، آتە توپراق دن آلىس لرده اؤتەدى. سىدمبشر ۱۹۷۹-ينچى يىل گه قدر افغانستان دن اۇزىگه مكان توتىب حيات كىچىرەدى. افغانستان گه سابق شوروى قوشنلرى كىرىپ كېلگىدن كېين او افغانستان نى ترك اېتىب سعودى عربستانى گه بارىپ جايلاشهدى.

سىدمبشر كاسانى مهاجرت ده بىگانه يورت لرده حيات كىچىرەپكن آتە يورتى گه بۇلگن مەر- محبتى و صداقتى، اونى اۇز يورتى نىنگ كېچىمەلرى-

نى سىنچىكلب اۈرگىنىش گە اوندەيدى. شوندىن سۈنگ او تارىخى منبع لر گە
مراجعه قىلە باشلەيدى. وقت اۋتىشى بىلن اوچ جلددن عبارت "اۋرتە آسيا
تارىخى" ناملى اثر يره تىش گە ابرىشەيدى.

"اۋرتە آسيا تارىخى" نى يازىب چىقىش دە اېسە مۇلف نىنگ فارس، عرب،
اوردو و آنە تىلى اۋزبېكچەنى مكممل بىلگن ليگى قۇل كېلەيدى. بو اثر مۇلف-
نىنگ چىكسىز زحمتى طفىلى چىت اېلدە اۋزبېك تىلى دە بىرىنچى بار نىش
اېتىلگن، اۋزگچە خصوصيت و قيممت گە اېگە اثر دىر. اوندە مۇلف بىر ملتنى
باشقە بىر ملت گە قرشى قۇيمس دن، تارىخى واقعه و حادثەلرنى خالصانە
يارىتىش گە حركت قىلگن. در واقع بو اثرنى شوندى يىر پىت دە يازىلىشى،
سابق شوروى تارىخچى لرى تمانىدن ساخته لىش تىرلىب، چلكشتىرلىب
يوبارىلگن حقيقتلرنى تۇغرى عكس اېترىش دە كتتە اهميت كسب اېتەيدى.

بو اثر دە مۇلف اوتمىش دەگى تارىخى حادثەلر اوستى دە اينىقسە، اۋرتە آسيا
خلقى نىنگ تارىخى ترقىياتى تۇغرىسى دە ملاحظە يورىتر اېكن، اۋرتە آسيا دە
جايلىگن قديمى خلقلر و اولر نىنگ بىرىنچى مستقل دولت چىلىگى دن باشلەب،
قديمى تركستان دە شوروى تۈزۈمى اۋرنە تىلىشى و شوروى حاكمىتى دورىدە-
گى حيات اوستى دە بە تفصىل تۇختالىب اۋتەيدى.

سىدمبىش نىنگ اوچ جلددن عبارت بو اثرى اۋرتە آسيا دە اېتدائى دوردن
باشلەب، حاضرگى زمان گە قدر يوز بېرگن حادثە- واقعهلرنى اۋز اېچىگە قىرب
الەيدى.

سیحان

شاعر

غربتده حیات کبچره یاتگن اؤزبیکلرنی دنیانینگ کؤپ گینه اؤلکه لریده اوچره تیش ممکن. اما اولرنینگ اکثریت قسمی امریکا، آلمان، تورکیه، سعودی عربستانی، پاکستان، ایران، چین و باشقه بیرقنار مملکتلردن اؤزلریگه مکان توتگن. بو توغریده اؤزبیکستان لیک شاعر ابرکین واحد شونده ی یازده ی:

قى آیس مکان گه سفر قیلمه یین
قى بیراق ساحل گه ییلمه سین قسمت
السلام علیکم دیبه جیلمه ییب
بیر اؤزبیک قانداشیم قرشیلر البت

بونده ی یورتداش لرنینگ مهاجرت تاریخی گه نظر تشلنسه، اولرنینگ اؤزلری یا که آته - بابالری اساساً ۱۹۱۷-ینچی ییلدن آالدین و اوندن کپینگی دورلرده اؤزبیکستان حدودی دن؛ ۱۹۷۸-ینچی ییلدن باشلب افغانستان حدوددن چیقیب کپتیشگه مجبور بؤلگن لر. یقین کون لرگه قدر افسه شونده ی کیشی لرگه نسبتاً صلبی مناسبتده بؤلیب کپلیندی. کپینگی بیتلرده جمیعت-ده یوزه گه کپلگن ینگچه قره شلر شرافتی دن چپت ابل لرده گی وطن داش-لرگه نسبتاً مناسبت هم اؤزگره باشله دی. شو طفیلی اولر بیلن باردی - کپلدی، سودا-ستیق و علمی-مدنی علاقهلر هم یؤلگه قؤیلماقده. خارجه گی مهاجر یورت داش لرنینگ وطن حقیده، اونى ساغینیب سؤزلگن نطق لری، یازگن کتاب لری، ایجاد ایتگن شعرلری، کؤیلگن قوشیق لری، وطن ده گی لر کوچی گه - کوچ و غیرتی گه - غیرت قؤشماقده.

چېت ایل لرده گی همیورت لریمیز حقیده سؤز بارگن ده اینگ اولا اولرنینگ باسیب اؤتگن آغیر و مشقتلی حیات یولی و آنه وطن، آنه خلق گه بخشلب تېبرتگن و تېبرته یاتگن قلم ایزلری درحال کؤز اونگیمیزده گوده لنه دی. شونده ی هم ملت لریمیزدن بیرى هوسکار شاعر صابر سیحان دیر. صابر سیحان اصلی مرغلان لیک بؤلیب، اونینگ آته سی - اصام الدین اوغلی خال محمد خان ۱۸۹۷-ینچی ییل ده تاشکینت ده گی ورزک قشلاغی ده توغیلگن. خال محمد خان "خاکى" تخلصی بیلن شعرلر هم یازگن. اونینگ غزلی لری اوغلی صابر سیحان قؤلیده سقلنماقده. ۱۹۳۰-ینچی میلادی ییل لرده حکم سؤرگن سیاست طفیلی صابر سیحان آنه وطنی نی ترک اېتشدن باشقه علاجی قالمه گچ او چېت اېل لرده حیات کچیریش گه مجبور بؤله دی. صابر سیحان جوده یاشلیک ده اؤز یورتی نی تشلب چیققن بؤلسه ده، اؤز آنه تیلی نی دایما اولوغ توتدی و وطن بیلن علاقه ده بؤلیب کېلدى. وطن گه بخشلب شعرلر یازدی. اونینگ شعرلریدن نمونه لر وطن ده و چېت اؤلکه لرده نشر اېتلدی. صابر سیحان اتاقلی اؤزبېک ادیب لریدن عادل یعقوب اوف نینگ (اولوغ بېک خزینه سی) رمانی نی تورک تیلی گه او گیردی. او کورگن - کچیرگن لری حقیده (ادشگن لر) دیگن رمان هم یازدی. صابر سیحان وطن ساغینچی، غربت کچنیمه لری نی شاعرانه قاغازگه توشیریپ باره دی و اونینگ شعرلری تورلی نشریه لرده باسیلیب توره دی.

حسن و جمالینگ نی نبتای، مېنگه وصالینگ بؤلمه سه
سر و خرامانینگ نبتای بزم جمالینگ بؤلمه سه
نبتای بهشت ایچره مېن مجلس اغیارنی
بهشت جهنم دیر الفت وفاکارینگ بؤلمه سه
دشمن چمن زاری قیلیمگه ی هرگز ممنون مېنی
بلبل و گویا بؤلیب سپره شگه زبانینگ بؤلمه سه
دوست نادان نی نبتای مونچه دشمن ایچره مېن
ظلمت ایچره بیر مرد صداقت کارینگ بؤلمه سه

طالع

شاعر

كوره شچى

اۈزبېك مىلى ادىياتى دە ھربىر مدىنىتىلى اۈزبېك نىنگ معىن اولىشى بار. بو مىلى و وجدانى وظيفه نى بجرىش بىرىنچى نوبت دە اۈزبېك قلم كىش ضىالى - لرى ذمەسىگە يوكلنگن. يورگى دە دردى بار، ابل و يورت سېور اۈزبېك قلم - بگەلرى بىزاوتە قلب لرنىنگ، آرازلنگن كونگل لرنىنگ بانگى بۇلگن اثرلر يره - تىب كېلماقدەلر.

شوندىكى قلم اېگەلرى دن بىرى "طالع" تخلصى بىلن ايجاد اېتىب كېلگن يورتداشمىز سىدىعقوب فاروق دىر. او تخار ولايتى دە دنياگە كېلگن. سىدىعقوب فاروق نىنگ آتەسى اۈشە مشعوم ۱۹۳۰ - يىنچى يىل لردە حاضرگى تاجكستان جمهورىتى نىنگ كولا ب ولايتى دن مهاجر بۇلىب افغانستان گە اۈتە - دى. ۱۹۷۸ - يىنچى يىلى افغانستان دە صادر بۇلگن دولت تۇنترىشى دن كېپن مىليون لب افغانستانلىك مهاجرلر قطارىدە سىدىعقوب فاروق ھم قوشنى پاكستان گە بارەدى و پشاور شھرىدن اۈزىگە مكان توتەدى.

او ۲۰ يىل دن كۇپراق بىر دور مابىندە اۈز ايجادلرى طفىلى افغانستان جھادى گە حصە قوشىب كېلگن. عىنى پىتدە اجدادلر يورتى قدىمى توركستان نى قومسب قطار شعرلر يازگن. اونىنگ بوندەى شعرلرىدە آنە وطن - نىنگ عذاب - عقوبت لرىدن تارتىب، سخى و فراوانلىگى گچە اۈز افادەسى نى تاپگن. شونىنگ دىك او اۈز اثرلرىدە ناحقلىك، عدالت سىزلىك علتلرىنى جسارتلى تصويرلگن. سىدىعقوب فاروق نىنگ ادبى فعالىتلىرى ئمرەسى اۈلە - راق بىر شعرى تۈپلىمى پاكستاندە باسىلىب چىققن. بو تۈپلەم دن شاعر نىنگ تقريباً ۱۵۰ شعرى اۈرىن آلگن.

طالع تخلص بىلن شعرىت ساحەسىگە قەدەم قۇيغەن سىدىيەقوب فاروق
 ايکكى تىللى شاعر دىر. او شعر يازىش دە كۇپراق كلاسىك شاعرلىرىمىز
 اسلوبى گە تىنەدى. شونىنگ اوچون اونىنگ اثرلىرى اۇزىگە خاص تىل و گرامر
 اسلوبى گە اېگە. شاعرنىنگ اۇزىكچە يازولرىدە فارسچە و عربچە سۆزلرنى
 كېنگ قۇللانگىنى كۆزگە تشلنەدى. شونگە قرەمەى اونىنگ اثرلىرىدە روانلىك و
 مضمونچنلىك سقلەنىب قالغن. سىدىيەقوب فاروق "طالع" آنە يورتى آزادلىككە
 اېرىشگىدن كېىن كۆپ اۆتمەى اوشبو فانى دىنانى ترك اېتەدى.

اي وطن اي آنە يورتىم عظمتىنگە دن اۇرگىلەى
 تنگرى بېرگن قنچە نوش و نعمتىنگە دن اۇرگىلەى

سېن اېدىنگ دىيادە اتلى آسيانىنگ يوره گى
 تېنگىز و دېنگىزنى باسگن شېھرتىنگە دن اۇرگىلەى

سېن بويوك اتلى بىلىمدان لر توغىلگن اوبە سىن
 هم كورشچىلرنى باققن مکتىبىنگە دن اۇرگىلەى

تاغ و ساي و هم ادىرىنگ ىشېبان چقناق اېدى
 خاصە كوكلملردە زىب و زىنتىنگە دن اۇرگىلەى

شعر يازىش عادى ايش اېمس. شاعرنىنگ شعر يازىش دوامىدە چېككن
 زحمتىنى كتاب خوان اونى اۇقىش پىتىدە سېزەدى، دېگنلىرى دېك، طالع-
 نىنگ غربت كېزلىرىدە تارتگن عذاب- عقوبتلىرىنى هم شعر خوان اونى
 مطالعه قىلىش دوامىدە پىقىدى. مىلى آزادلىك تۇغرىسىدە گى ندىلرنى،
 اېزگوليك يۇلىدە گى اىستكلىرنى، نا حقلىك خصوصىدە گى اعتراضلىرنى

گواھى بۆلەدى. سىدىقوب فاروق نىنگ "خندق دن آواز" ناملى تۇپلمى انه-
شوندەى روح دەگى شعرلرنى اۇز ايچىگە قمر ب آلگن.

وطن سېن دن پىراق قالدېم، فراوان يىغله سم ارزىر
يورەك بغيرىم اېزىب، ياش اۇرنىگە قان يىغله سم ارزىر

سېنى تاغ و ادېرىنگ دە توغىلىب هم باقىلدىم مېن
ايسىق سودىك قوچاغنىگ ياد اېتتىان يىغله سم ارزىر

بار ايردىم سېن بىلن خوشحال، قدرىنگ بېلمەدىم اصلا
نى سان بول كون بقىرىب، داد اورىيان يىغله سم ارزىر

سېن اېردىنگ كۇپ بويوك اسلام يۇلېدە كىمسەلر يورتى
نېچوك بۇلدىنگ بوگون، سېن مونچە وىران يىغله سم ارزىر

سېنى ام البلادىنگ دە على شىر خدا ياتگن
ابن سىنا و مولانا بىلىمدان، يىغله سم ارزىر

ھراتىنگ مولوى، جامى، انصارى اوىي اېردى
ىنە يخشى كشى لر قنچە اۇتگن يىغله سم ارزىر

میمنه گی

نقاش

کوره شچی

اؤن یاشی ده آنه سی نی قۇلدن بېرگن غلام محمد میمنه گی میلادی ۱۸۷۰-ینچی ییل ده فاریاب ولایتی نینگ مرکزی میمنه شهرده دیناگه کېلگن. آنه سی عبدالباقی خان مینگ باشی، امیر عبدالرحمن خان نینگ اوشه بیت ده گی بیر یاقلمه سیاستی گه قرشی چیقنی باعث میلادی ۱۸۸۳-ینچی ییل ده امیر گه قرشی شخص لر قطاریده کابل ده اۇلدریله دی. آته- آنه سی بیلن بیر گه میمنه دن کابل گه سورگون قیلینگن غلام محمد میمنه گی آنه سی نینگ اۇلیمی دن سۇنگ پایخت کابل ده نظارت آستی ده حیات کبچریشگه مجبور بۇله دی.

عبدالباقی خان مینگ باشی قتل قیلینگنی دن کپین حکومت تمانیدن آنه و باله گه بیر آیده ۳۵ افغانی نفقه بېریله دی. اما بیگانه (یات) محیط ده کون سین طاقتی طاق بۇلگن غلام محمد میمنه گی آنه سی بیلن بیر گه میمنه گه قیتیب کبتیش گه قرار قیله دی. روحی و اقتصادی جهت دن قتیق قپیلگن آنه و باله میمنه گه کبتیش اوچون امیر عبدالرحمن خان دن رخصت آلیش لری کپره ک بۇله دی. شوندن سۇنگ غلام محمد میمنه گی بیر پرچه سریق قاغاز گه عریضه یازیب، قاغاز نینگ بیر چپکه سیگه بیر باش قاره اوزوم اۇستی ده قۇنیب تورگن چیرایلی بیر قوش نی چیزیب، عریضه آستیگه اوشه کون تاریخی و آتی نی یازیب امیر عبدالرحمن خان گه یوباره دی.

عریضه نى كوزدن كېچرگن امير رسمى غلام محمد ميمنه گى چيزگن - ليگى گه ايشانمى ميمنه گى نى درحال دربارى گه چقيره دى و اوز كوزى آلدیده اوشه رسمى قیته چيزيش گه بويوره دى. ميمنه گى رسمى ينده ده چيرايلى راق چيزگیندن حیرتده قالگن امير اونی دربارده قالیشیگه بويروق بهره دى. غلام - محمد ميمنه گى اېسه ارگده قالیب اويپرده گى نقاش لردن ملاغلام بابا و ميرحسام يانی ده اوز مهارتى نى آشیره دى. آينقسه امير دربارى ده گى انگليس جان كيرى همكارليگى ده "ايك كينچى بهزاد" اتى نى آله دى.

غلام محمد ميمنه گى نه فقط نقاش بلکه اوز وقتى نینگ ايلغار وطن سپور و ملی كورشچن ضيالى سى هم بؤلگن. او اوزى نینگ فعاليتى طفیلی ميلادى ۱۹۰۹ ينجى يېلى ايكي ييل مدت گه آزادليک دن محروم اېتيلگن. چونکه او امير عبدالرحمن خان دوریده گى ايلک مشروته خواهلر پيش قدم لرى دن بيرى بؤلگن.

پروفيسور غلام محمد ميمنه گى اوز استعداد، قابليت و مهارتى طفیلی اوزاق يېل لر مابینى ده آلمانیه ده تحصيل کورگن و آلتین ميدال لر بيلن افغانستان گه قیتب کېلگن. ميمنه گى اوزيدن قطار بى بها اثرلر يادگار قالدرگن. اونینگ "تيكان قیزی" ناملى مشهور اثرى انه شولر جمله سيدن دير.

غلام محمد ميمنه گى بېش باله نینگ آته سى بؤلگن اونینگ تونغیچ اؤغلى غلام محى الدين ميمنه گى آته سى نینگ ايزدن باريب نقاش ليک صنعتى نى اوزیگه کسب اېته دى و اونیتيلمس اثرلر چيزه دى.

پروفيسور غلام محمد ميمنه گى ميلادى ۱۹۳۵ - ينجى يېل نینگ ديسيمبر آيپده کابل ده حیات دن کوز يومه دى و پایتخت ده گى عاشقان - عارفان آرامگاهی گه دفن اېتله دى.

سېۋىگى تامچى لرى

تور كىيە نى سېۋر اېدىم
 سېۋر اېدىم تور كىيە نى
 يورەك دېيە
 تورك لر اوچون
 بو مقدس توپراق
 كېرەك دېيە
 تور كىيە نى
 سېۋر اېدىم
 سېۋەن
 تركىيە نى
 اوزاق - اوزاق لردە
 توريب
 اتاتورك نىنگ
 قىلگن لرين
 كتاب دە
 كۇريب
 كتاب دە اۇقىگن اېدىم
 داستان لردە اېشىتگن
 كۇرمەى توريب
 سېۋر اېدىم
 تور كىيە نى
 سېۋەن
 جانىم بارىچە
 بو اۆلكە دە
 يورمەى توريب
 اونىنگ ايسىق قوچاغى دە
 تورمەى
 توريب
 تقدير نصيب اېتب
 كۇردىم
 بو توپراق نى
 كۇردىم اونى

تركىيە مېنى - يو
 مېن تركىيە نى
 سېۋگنىم دن
 يىنگلىشمە سم
 حياتىم دە اونى
 ايلك بار
 كۇرگە نىم دن
 مېن او يېردە
 تور كىيە نىنگ
 سېۋگە نىن - سېزدىم
 روي اېمس
 مېن او يېرنى
 كۇزلىرىم بىلن كۇردىم
 غرور بىلن كېزدىم
 بو تىنىش اۆلكە نى
 كۇرگن اېدىم
 فقط خيالىم دە
 اما،
 بريم عصر االدىن
 تىنىش بۆلگن
 مېنگە
 بو توپراق
 گرچە او
 مېن دن اۇزاق
 كۇز - كۇزگە توشدى - يو
 مېر يېندى
 يورەككە
 اۇرگىلەى كۇزلىرىنگ دن
 مېرنگ بارىچە يېنىن،
 تور كىيىم!
 الهى، سېۋگنىم اۇنگى دن كېلسىن!